

УДК 37.018.43:339.9

МУСІЙ Валентина Борисівна,

докторка філологічних наук, професорка, завідувачка кафедри загального та слов'янського літературознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар 24/26, Одеса, 65058, Україна; тел.: 066-229-43-08; E-mail: valentinanew2016@gmail.com; ORCID iD 0000-0002-9641-7753

МОДЕЛЬ ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТТЯ В ON-LINE РЕЖИМІ (ЛЕКЦІЙНИЙ КУРС «УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ» В ГРУПІ СТУДЕНТІВ-РУСИСТІВ)

Анотація. Автор враховує досвід on-line роботи своїх попередників, оцінки ними негативних і позитивних сторін on-line діалогу «викладач-студент» та виходить з визнання необхідності подальшого вдосконалення і розвитку системи викладання в on-line режимі. Пропонується приклад проведення заняття на платформі Zoom з курсу «Російська усна народна творчість». **Об'єкт** – лекція на тему «Народний театр» в курсі «Усна народна творчість». **Предмет** – комп'ютерні засоби активізації уваги студентів і поєднання науковості і наочності учбового заняття в он-лайн режимі. **Мета** – ознайомити з досвідом проведення лекційної роботи із студентами в он-лайн режимі, запропонувати можливі варіанти діалогу із студентською аудиторією в процесі проведення заняття. **В результаті** автор приходить до висновку про те, що позитивний ефект роботи в on-line режимі обумовлений технічними можливостями, які дає використання Інтернет ресурсів на платформі Zoom (дошка, демонстрація екрану як з відео- так і аудіо-матеріалами), можливість для викладача робити записи, що пояснюють окремі моменти лекції в міру необхідності в ході заняття, демонструвати заздалегідь приготовані матеріали.

Ключові слова: платформа Zoom, on-line режим, дошка, робочий стіл, демонстрація екрану, лекція, усна народна творчість, народний театр.

Активізацію впровадження закладами освіти різних платформ, напрямів та форм on-line навчання традиційно і цілком слушно пояснюють карантинними обмеженнями, які були викликані пандемією COVID-19. Але звертання до цієї форми навчання – процес, обумовлений сучасним, постнекласичним етапом розвитку науки. Саме з цим фактором пов'язані трансформація форм комунікації, входження науковців та викладачів у принципово новий для них on-line простір, поява так званої популярної науки, коли за допомогою Інтернету можна дуже швидко отримати інформацію (знання) у будь-якій галузі науки. Тобто розвиток on-line навчання – це вимога не тільки карантинних заходів, але й об'єктивна закономірність життя, навчання та наукової діяльності людини епохи цифрових і електронних технологій.

Вже перші кроки навчальних закладів у впровадженні on-line спілкування викладачів зі студентами виявили як позитивні, так і негативні ознаки цього процесу. І. М. Зварич, професор кафедри іноземної філології та перекладу Київського національного торговельно-економічного університету дуже стисло і чітко перелічує головні недоліки дистанційної системи навчання: *«обмеження безпосереднього спілкування студентів з педагогами, відсутність прямого доступу студентів до викладачів, постійна самотивація студентів, ізольованість навчання, обмеження доступних спецкурсів навчання для оволодіння спеціалізацією, необхідність постійного надійного доступу до новітніх технологій навчання та Інтернет мережі, обов'язкова акредитація програм дистанційного навчання, обмеження щодо працевлаштування, непередбачені додаткові витрати, обмеження щодо вдосконалення умінь і навичок усного спілкування студентів»* (курсив – автора тексту, що цитується, І. М. Зварича. – В. М.) [2, с. 36]. Практично всі

автори, які визначають недоліки дистанційного навчання, звертають увагу на послаблення зв'язку «викладач – студент», наявність проблеми зі зворотнім зв'язком. До вже вказаних додамо ті, про які пишуть викладачі польської мови К. Ю. Боровик, О. М. Вінійчук та С. С. Байдацька: «...обмежені можливості зрозуміти індивідуальні потреби кожного учасника навчального процесу, труднощі в перевірці знань, необхідність постійно адаптувати навчальні матеріали до дистанційних форм навчання» [1, с. 9].

Але, звісно, є й переваги дистанційної форми спілкування «викладач – студенті». Серед них – «заощадження коштів на транспорті, доступність навчальних матеріалів, інтерактивна форма навчання» [1, с. 9]. Додамо також про можливість швидко організувати навчальне заняття, незважаючи на те, у якій точці географічного простору знаходяться його учасники, а також – здійснення такої принципово важливої складової навчального заняття, як наочність, в умовах недостатньої технічної оснащеності учбових аудиторій.

Автори, які аналізують дистанційну форму спілкування «викладач – студент», звертають увагу також на другу її сторону – слухач, той, хто отримує знання. Цифри, які наведено у статті А. А. Олешка, дають можливість уявити відношення саме студентів до навчання у режимі on-line. На питання щодо задоволеності та рівня засвоєння знань в умовах дистанційного навчання у період карантину, абсолютно задоволеними процесом дистанційного навчання виявилось 30 % студентів, достатньо задоволеними – 43 % студентів, скоріше незадоволеними – 17 %. «Зазначене, - резюмує автор, - свідчить про високу оцінку студентами процесу організації освітнього процесу у період загального карантину» [3]. Але, продовжує він, «мірилом якості освітнього процесу є не просто рівень задоволеності, а рівень сприйняття інформації та засвоєння студентом знань» [3]. І тут виявляється, що «третина студентів (за їх власними оцінками) відзначила нижчий порівняно з очним навчанням рівень засвоєння знань, 43 % засвоювали знання на тому ж рівні, а

частка студентів, що покращили рівень засвоєння знань, склала лише 10 %» [3]. До головних недоліків дистанційного навчання самі студенти віднесли «технічні проблеми, неможливість доступу до Інтернет (48 %); складність засвоєння матеріалу (38 %); низький рівень володіння викладачами інформаційними технологіями (11 %); низький рівень володіння студентами інформаційними технологіями (8 %)» [3]. Звернемо увагу на характер аудиторії, яку опитували – це студенти Київського національного університету технологій та дизайну (!) – тобто студенти саме того столичного вишу, які мають безпосередньо відношення до цифрових технологій. Звідси – розуміння того, що труднощі з впровадженням on-line навчання можна успішно подолати лише за умови економічної підтримки технічного обладнання навчальних закладів з боку влади, розвитку мотивації викладачів у розробці навчальних матеріалів саме для цієї форми роботи зі студентами, а також посилення мотивації студентів у використанні ресурсів для засвоєння знань on-line. І, що дуже важливо, шляхом розробки методичної літератури з питань дистанційного та on-line навчання.

В процесі викладання курсу «Усна народна творчість» студентам спеціальності «Слов'янські мови та літератури. Переклад включно. Перша – російська» ми поєднуємо різні моделі взаємовідносин «викладач – студент» (мультимедійну, віртуальну, кореспонденційну і так далі). Йдеться про синхронний режим, коли викладач та студенти одночасно перебувають у просторі відеоконференції. Нами використовується платформа Zoom-конференцій. Проведенню кожного з занять передуює використання кореспонденційної форми (моделі) – на E-mail студентів надсилається текст майбутньої лекції. Таким чином, у студентів є можливість заздалегідь ознайомитися з її головними положеннями з тим, щоб під час зустрічі (конференції) перевірити стан свого сприйняття матеріалу, звернутися до викладача з питаннями та таким чином удосконалити розуміння навчального матеріалу.

Під час конференції викладач використовує дошку, аудіо- та відео-записи, які він заздалегідь розташував на робочому столі свого комп'ютера, як і інший різноманітний ілюстративний матеріал.

Зупинимось на одному лекційному занятті як прикладі застосування форм on-line навчання. Тема лекції: «Народний театр». Після привітання студентів викладач виконує команду «демонстрація екрану», переходить до «дошки повідомлень» та виконує команду «поділитися з усіма». Після чого він може друкувати текст, або виконувати малюнки на дошці. На початку дошка потрібна для запису ключових слів лекції: *ритуал, хоровод, заклички (выкрики), скоморох, кукла, перчаточная кукла, кукольник, Петрушка, вертеп, раёк, раёшный стих, актер*. Викладач нагадує студентам про те, що після лекції вони повинні вміти прокоментувати кожне з цих ключових слів.

Лекція починається з інформації про історію театру на Русі. Викладач повідомляє про те, що елементи майбутнього народного театру почали формуватися ще в епоху первіснообщинного устрою. Спочатку вони були тісно вплетені в матеріальну діяльність людей. Наприклад, головне місце в житті первісних людей займало полювання. Перед полюванням або після нього здійснювалися ритуали, до яких обов'язково додавали драматичні елементи, що повторювали епізоди полювання. Хтось з учасників зображав звіра і для цього надівав на себе шкуру, а хтось – мисливця. Елементи театрального дійства супроводжували також обряди землеробів: посадку, прибирання корисних рослин.

Часто під час таких ритуальних дійств люди ставали в круг, бралися за руки. Це і був **хоровод**. Хороводи, окрім виробничої тематики, включали і побутову, родинну, любовну тематику. Дедалі мистецтво хороводу розвивалося, драматичні елементи займали в ньому все більше місце. З'являвся соліст – центральний виконавець, який, знаходячись в середині круга, за допомогою жестів, рухів тіла, міміки розігрував цілу сценку (наприклад, зображав вибір нареченої).

Викладач ілюструє цю інформацію: за допомогою команди «нова демонстрація» він переключається на робочій стіл свого комп'ютера та демонструє фото (малюнки) хороводу.

У нього є також можливість надати аудіо ілюстрацію – до початку заняття можна знайти в Інтернеті аудіо записи виконання хороводних пісень та під час лекції дати прослухати її. Один з

текстів цього жанру слушно включити до надрукованого тексту лекції, яку студенти отримали напередодні на електронну пошту. Наприклад, такий:

Как во городе царевна,
Как во городе младая
Среди круга стояла,
Дрогим ключом брэнчала,
Золотым перстнем сияла.
Как во городе царев сын,
Как за городом гуляет.
- Поруби, сударь, ворота,
Поруби, сударь, другие
Поруби, сударь, и третьи.
- Ты взойди, сударь, во город,
Подойди, сударь, к царевне,
Поклонись, сударь, царевне,
Поклонись, сударь, пониже.
Ты возьми, сударь, царевну,
Ты за правую за ручку,
Поцелуй, сударь, царевну,
Поцелуй ю (ее) помилее,
Как еще, чтоб помилее.
-Какова ж наша царевна,

Какова ж наша младая?
 - Она личиком беленька,
 Она бровками черненька.

З побутовим життям пов'язані теж такі фольклорні тексти, як вигуки (*рос. – заклички, выкрики*). Їх також можна трактувати як театральне дійство.

Есть ниточки!
 Есть катушечки!
 Подходите покупать,
 Девки-душечки!
 Иголки не ломки,
 Нитки, тесемки,
 Румяна, помада!
 Кому чего надо?

Викладач сповіщає, що становлення сучасні учені також пов'язують з діяльністю **скоморохів**, і коментує походження слова «скоморох» та використання близьких за значенням слів (прийшло в Київську Русь в XI столітті разом з першими перекладами давньослов'янською мовою грецьких текстів; раніше уживалися слова «глумец», «представник», «смехотворец» і так далі. Вони збереглися в ужитку, але найбільшого поширення набуло слово «скоморох»). Далі викладач пропонує студентам ознайомитись з таблицею. Таблицю він розміщує на дошці або демонструє з робочого столу.

Далі викладач демонструє малюнок із зображенням скоморохів та ставить питання: до якої категорії слід віднести тих скоморохів, що на ньому зображені. Студенти відповідають, використовуючи чат.

Дворовые скоморохи	Оседлые скоморохи	Странствующие (бродячие) скоморохи
Жили при дворцах знатных и богатых людей (князей, бояр)	Жили в городах, селах и деревнях; могли заниматься ремеслами, земледелием. Но, как правило, это были бедняк	Не имели постоянного места обитания, переходили из одного населенного пункта в другой
Были штатными (получали за	По их зову народ собирался в определенном месте для	Не были зависимы от праздников и обрядов. Они

свою игру еду и жильё) шутами, веселящими хозяев	праздничных игр и обрядов (ритуалов). Особенного (своего) репертуара у них не было: они импровизировали, смешили, пели, пользуясь уже сложившимся репертуаром	не были зависимы и от местных традиций. Поэтому им было нужно создавать свой особый репертуар. Этот репертуар складывался независимо от игрищ и обрядов, имел собственный самостоятельный смысл и интерес, хотя бродячие скоморохи, конечно, пользовались и уже сложившимися формами
Значительной роли в истории формирования народного театра не сыграли	Стали активными участниками процесса становления театра живого актера	Стали активными участниками становления «театра Петрушки», «медвежьей потехи», райка, вертепа – то есть мобильных форм театра, дававших возможность организовывать представление без долгой подготовки

Наступний різновид народного театру на Русі – **ляльковий театр Петрушки**. Перше надійне свідчення про наявність в Росії лялькового театру відноситься до першої половини XVIII століття. Це спогади іноземця Оларія, що прожив декілька років в Москві. Він описав техніку перших лялькових вистав: лялькар обв'язував довкола свого тіла ковдру (це могла бути і широка жіноча спідниця) і піднімав його вгору, створюючи таким чином ширму, що приховувала його голову і руки. У руках у нього була лялька, яку бачили глядачі. Таким чином, перші лялькові

спектаклі здійснювалися лише однією людиною, лялькарем. Надалі стали ставити ширму, за якою ховалися актори, керівники ляльками. У театрі Петрушки використовувалися рукавичні ляльки (ляльок надівали на пальці лялькаря). Герой театру Петрушки – життєрадісна, жвава, відчайдушна людина. Його також іменували Петро Іванович Оцтів, Петро Петрович Самоварів, Ванька Рататуй, Рутютю. Характерні риси обліку Петрушки – великий ніс «гачком», широкий рот, що сміється, виступаюче підборіддя, горб або навіть два горби (і спереду, і ззаду). Петрушка завжди одягнений в червону сорочку, на голові у нього ковпак з пензликом, на ногах – чобітки. Особлива риса Петрушки - різкий, верескливий голос (лялькар говорив за героя за допомогою спеціального пристосування – пищика, який виготовлявся з двох кістяних або срібних вигнутих пластинок, між якими знаходилися вузька смужка полотняної стрічки). Швидше за все, в Росії цей театр виник під впливом лялькового театру Пульчинелло, з яким актори з Італії приїжджали до Санкт-Петербурга. З вигляду Петрушка простака, але насправді володіє лукавим, глузливим характером. В той же час варто визнати, що дії і слова Петрушки перечили прийнятим нормам моралі. Вистава складалася з декількох сценок, що зображали зіткнення Петрушки з різними людьми, а також бісом і смертю. Кожного разу перемагав герой. Найбільш популярні сцени – одруження Петрушки, купівля коня, зустріч з лікарем, зустріч з солдатом. Частіше послідовність сцен була такою: Петрушка купує у цигана старого коня, на якому збирається їхати свататися до багатой нареченої. Але по дорозі кінь падає, Петрушка боляче ударяється, зве лікаря. Але ліки йому не допомагають (лікар, як і циган, є шахраєм, точніше - шарлатаном). Тут з'являється офіцер, який хоче

забрати Петрушку в солдати. Все завершується тим, що Петрушка бере в руки палицю і всіх б'є.

Після демонстрації фото Петрушки викладач пропонує студентам проаналізувати один з епізодів лялькової вистави. Це сцена зустрічі Петрушки з лікарем.

Доктор. Не стонать, не кричать, а смирно лежать! Я знаменитый доктор, коновал и лекарь, из-под Каменного моста аптекарь. Я был в Париже, был и ближе, был в Италии, был и далее. Я талантом владею и лечить умею, одним словом, кто ко мне придет на ногах, того домой повезут на дровнях.

Петрушка. Батюшка, господин лекарь-аптекарь, пожалей, не погуби; на дровнях-то меня не вози, а в колясочке!

Доктор. Говори, где болит, - тут или здесь, внутри или снаружи?

Петрушка. Пониже.

Доктор. Здесь?

Петрушка. Чутьочку повыше. Поправей, полевей!

Доктор. Экий ты дуралей! То ниже, то выше, то правей, то левой! Сам не знаешь, где болит. Встань да покажи!

Петрушка. Батюшка, лекарь, вставать-то моченьки нет. Все болит. Ой, ой, ой! *(Встает, уходит и потом появляется с дубиной, которой и бьет доктора.)* Вот тут больно! Вот здесь больно! Ха-ха-ха! Какой любопытный лекарь: все ему покажи! *(Доктор скрывается.)*

Студентам пропонується проаналізувати мову лікаря, знайти приклади її ритмізації та мотивувати їх. Їм також треба вирішити, на чому будується комізм (для цього викладач нагадує студентам, що основа комічного – невідповідність форми та змісту). Але тут студентам можуть бути потрібні деякі коментарі. Зокрема: лікар каже, що він «из-под Каменного моста аптекарь». Викладач може повідомити, що йдеться про один з мостів через Москву-річку, під яким збиралися різного роду шахраї та «лихі люди». Особливо поганою була слава про один з прольотів мосту на лівому березі («дев'ята клітка»). Біля неї мешканці міста намагалися зовсім не ходити з наближенням до вечора. Далі, слід прокоментувати слова лікаря про те, що того, хто до нього прийде сам, можуть після лікування повезти «на дровнях»: тобто на повозці без кузова, на який селяни возили не тільки дрова, але й померлих на цвинтар.

Ще один різновид народного театру ляльок – **вертеп** (від *вертепъ* – печера). Вистава здійснювалася за допомогою великого ящика з

дерева, поділеного на два яруси (нижній, обліплений яскравим папером – земний світ, простір царя Ірода; та верхній, обліплений голубим папером – сакральний простір). У такому ящику представлялися епізоди, пов'язані з народженням Христа, поклонінням йому пастирів та трьох царів, наказом царя Ірода вбити усіх немовлят, спробами Рахілі врятувати свою дитину, та непохитністю царя, намаганням царя Ірода уникнути смерті та вбивством Ірода, якого Смерть та чорт відправляють у пекло з такими словами:

*«О, проклятий Іроде, за твоя превеликия злости
Поберу тя в преисподнюю бездну и с кости».*

На цьому перша частина завершувалася і починалася друга, яка складалася з епізодів з народного побутового життя. Ця друга частина була за своєю стилістикою близька до вистав з Петрушкою. Вертепну драму могли також грати люди. В такому разі йшлося про «живий вертеп».

Ще один різновид народного театру – **«райок»** (ящик, всередині якого перемотувалася з однієї ковзанки на іншу паперова стрічка з картинками). Свою назву він отримав у зв'язку з тим, що малюнки всередині райку були пов'язані з біблейською тематикою (життя Адама та Єви у раю). Людина, яка демонструвала ці картинки, ще й пояснювала їхнє значення. При цьому вона використовувала так званий «раєшний вірш», який складався з римованих фраз.

Наступний етап становлення народного театру – поява **вистав з живими акторами**. Найбільш відомі та значні приклади народних драм – «Човен» («Лодка») та «Цар Максиміліан». Напередодні свят, частиною яких були

вистави, актори збиралися з метою підготувати костюми, реквізит, вивчити тексти ролей. Але, у зв'язку з тим, що записів текстів вистав

не було, актори значною мірою займалися імпровізацією. Вистави проходили у великій хаті, в яку збиралися глядачі. Лаштунків та декорацій не було. Актори знаходились поряд з глядачами і переходили до «сцени» тільки для того, щоб промовити слова своєї ролі, а потім поверталися до кола глядачів, що сприяло їхньому контакту. Значне місце належало так званим «вихідним монологам», за допомогою яких актор розповідав про героя, роль якого виконував (хто він, з якою метою з'явився).

Головні події народної драми «Цар Максиміліан» пов'язані з конфліктом царя з його сином Адольфом. Цар примушує Адольфа відмовитися від християнської віри. Син відмовляється. Боротьба закінчується стратою Адольфа. Інші події – одруження Максиміліана з поганською богинею, поєдинки царя з іншими лицарями, зустріч Максиміліана зі Смертю. Драма містила значну долю сатиричного та гротескного.

Викладач може скористатися можливістю продемонструвати студентам фрагменти вистави Новосибірського академічного

молодіжного театру «Глобус», які розміщено в Інтернеті (www.culture.ru/moves/1682/car_maksimilian). Це допоможе студентам уявити поєднання рис трагічного з комічним в народній драмі.

Заняття завершується підведенням підсумків вивчення історії формування народного театру, його специфічних рис.

Завдяки наочності, якій сприяє використання комп'ютерних засобів, викладач може досягнути високого рівню засвоєння студентами матеріалу.

Література

1. Боровик К. Ю., Вінійчук О. М., Байдацька С. С. Методичні концепції вивчення польської мови в умовах дистанційного навчання. *Дистанційне навчання в глобалізованому світі: Тези доп.* К.: Київ. нац. торг. економ. ун-т, 2021. С. 7 – 10.
2. Зварич І. М. Недоліки дистанційного навчання у вищих закладах освіти України. *Дистанційне навчання в глобалізованому світі: Тези доповідей.* К.: Київ. нац. торг. економ. ун-т, 2021. С. 36 – 39.
3. Олешко А. А. Удосконалення дистанційного навчання у вищій освіті в умовах пандемічних обмежень. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* <http://vnz.org.ua/dystantsijnajsvita/pro/>

References

1. Borovik, K. Yu., Vinijchuk, O. M., Bajdac'ka, S. S. (2021), Methodological concepts of learning Polish in a distance learning environment. Distance learning in a globalized world: talking points [Metodichni koncepcii vivchennya pol's'koї movi v umovah distancijnogo navchannya. *Distancijne navchannya v globalizovanomu sviti: Tezi dopovidej*]. K.: Kiiv. nac. torg. ekonom. un-t, pp. 7 – 10.
2. Zvarich, I. M. (2021), Disadvantages of distance education in higher educational institutions of Ukraine. Distance learning in a globalized world: talking points [Nedoliki distancijnogo navchannya u vishchih zakladah osviti Ukraїni. *Distancijne navchannya v globalizovanomu sviti: Tezi dopovidej*]. K.: Kiiv. nac. torg. ekonom. un-t, pp. 36 – 39.
3. Oleshko, A. A. Improvement of distance learning in higher education in the context of pandemic constraints. *Public administration: improvement and development: e-publication* [Udoskonalennya distancijnogo navchannya u vishchij osviti v umovah pandemichnih obmezhen'. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvitok.* <http://vnz.org.ua/dystantsijnajsvita/pro>

Valentina B. MUSIY,

Doctor of Philology, Professor, Chair of General and Slavic Literary Criticism Department Odesa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Frantsuzky Blvd, Odesa, 65058; tel.: 066-229-43-08; E-mail: valentinanew2016@gmail.com; ORCID iD 0000-0002-9641-7753

MODEL OF CONDUCTING CLASSES ON-LINE (LECTURE COURSE «ORAL FOLK ART» IN GROUP OF RUSSIAN STUDENTS)

Abstract. The author takes into account the experience of the on-line work of his predecessors, their assessment of the negative and positive

aspects of the on-line dialogue «teacher-student». The initial one is the recognition of the need for further improvement and development of the online teaching system. An example of conducting a lesson on the Zuum platform in the course «Russian Oral Folk Art» is offered.

The object is a lecture on the topic «Folk Theater».

The subject is computer tools of activating the attention of students and combining the scientificity and visibility of the training session in on-line mode.

The purpose is to familiarize with the experience of conducting lecture work with students on-line, to offer possible options for dialogue with the student audience in the process of conducting the lesson.

As a result, the author concludes that the positive effect of working online is due to the technical capabilities provided by the use of Internet resources on the Zoom platform (board, screen demonstration of both video and audio materials), the opportunity for the teacher to make notes explaining points of the lecture, to demonstrate pre-prepared materials.

Keywords: Zoom platform, on-line mode, board, desktop, screen demonstration, lecture, oral folk art, folk theater.